- ئۇيغۇرچە رومانلارچۇ؟ مەسىلەن، « ئويغانغان زېمىن »، « ئانا يۇرت » دېگەندەك.

- ئەلۋەتتە، بار.

- تۈركچە گراماتىكا ۋە تۈركچە لۇغەت بارمۇ؟

- تۈركچە گراماتىكا ۋە تۈركچە لۇغەت يوق.

يېڭى سۆز – ئىبارىلەر

Dördüncü	تۆتىنچى
Kalem	قەلەم
Depter	دەپتەر
Gramer	گراماتىكا
Nehir	دەريا
Uzun	ئۇزۇن
Dağ	تاغ
Yüksek	ئېگىز
Şehir	شەھەر
Eski	قەدىمكى
Üstelik, aynı zamanda	شۇنداقلا
Başkent	پايتەخت
Kütüphane	كۈتۈپخانا
Kaçıncı	نەچچىنچى
Yıl	يىل
İşte bu	مانا

گراماتىكا

1. قوشۇمچىلارنىڭ ۋارىيانتى ۋە تۈرلەرگە ئايرىلىشى

(1) قوشۇمچىلار: ئۆز ئالدىغا ئىشلەتكىلى بولمايدىغان، سۆزلەرگە قوشۇلۇپ سۆزنىڭ مەنىسىنى ۋە گراماتىكىلىق ئالاھىدىلىكىنى ئۆزگەرتىدىغان تەركىب، قوشۇمچىلار دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: چى- ئۆز ئالدىغا ھېچقانداق مەنە بىلدۈرمەيدۇ، بىراق ئىش، دېگەن

سۆزنىڭ كەينىگە قوشۇلغاندا، سۆزنىڭ مەنىسىنى ئىشچى غا ئۆزگەرتىدۇ. يەنە، لار- قوشۇمچىسى ئوخشاشلا ئۆز ئالدىغا ھېچقانداق مەنە بىلدۇرمەيدۇ، بىراق ساۋاقداش، دېگەن سۆزنىڭ كەينىگە قوشۇلغاندا، ساۋاقداشلار بولىدۇ، گراماتىكىلىق جەھەتتە كۆپلۈكنى بىلدۈرىدۇ.

(2) قوشۇمچىلارنىڭ ۋارىيانتى: ئۇيغۇرتىلىدا ئوخشاش مەنىنى بىلدۈرىدىغان قوشۇمچىلارنىڭ كۆپ ھاللاردا تاۋۇش جەھەتتە پەرقلىق شەكلىگە ئىگە بولىدۇ، بۇ قوشۇمچىلارنىڭ ۋارىيانتى،دەپ ئاتىلىدۇ. مەسلەن: لار-،لەر- قاتارلىق قوشۇمچىلارنىڭ ھەممىسى كۆپلۈكنى بىلدۈرىدۇ، پەقەت تاۋۇش جەھەتتىلا پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

(3) قوشۇمچىلارنىڭ تۈرلىرى:

① رولىغا ئاساسەن، ئۇيغۇرتىلىدىكى قوشۇمچىلار سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار ۋە سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار، دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

A، سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار: سۆزلەرگە قوشۇلۇپ يېڭى سۆز ياسايدىغان قوشۇمچىلار سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار دەپ ئاتىلىدۇ.

. مەسلەن:

- غۇچى: ئوقۇ + غۇچى ← ئوقۇغۇچى
- داش: ساۋاق + داش ← ساۋاقداش

B، سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار: سۆزلەرنىڭ گراماتىكىلىق ئالاھىدىلىكىنى ئۆزگەرتىدىغان قوشۇمچىلار، سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار دەپ ئاتىلىدۇ. مەسلەن:

ساۋاقداش (بىرلىك) + لار ← ساۋاقلاشلار (كۆپلۈك)

دەپتەر (بىرلىك) + لەر ← دەپتەرلەر (كۆپلۈك)

②ۋارىياتنىڭ فونېمىلىق تۈزۈلۈش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئۇيغۇرتىلىنىڭ قوشۇمچىلىرى تىل ئالدى، تىل كەينى، لەۋ، جاراڭلىق، جاراڭسىز، ئوچۇق، يېپىق قاتارلىق 8 تۈرگە ئايرىلىدۇ. بۇنىڭدىن بۇرۇنقى دەرسلىرىمىزدە ئالدى، كەينى بولۇپ ئىككى تۈرلۈك قوشۇمچە ھەققىدە توختالغان ئىدۇق.

2-تىل ئالدى قوشۇلغۇچىلار ۋە تىل كەينى قوشۇلغۇچىلار

(1) تىل ئالدى قوشۇلغۇچىلار تۆۋەندىكىدەك ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

① بىرىنچى بوغۇمدا (تاق بوغۇمنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش بار، مەسىلەن: - لەر؛

② قوشۇمچىلاردا گ ياكى ك بولغانلار، مەسىلەن: - گىچە، - كىچە.

(2) تىل كەينى قوشۇلغۇچىلار تۆۋەندىكىدەك ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

① بىرىنچى بوغۇمدا (تاق بوغۇمنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)تىل ئارقى سوزق تاۋۇش بار، مەسىلەن: - لار;

② قوشۇمچىلاردا ق ياكى غ قاتارلىق ئۈزۈك تاۋۇش بار بولۇپ، ئۇلار – غىچە، - قىچە.

3- سۆز تومۇرى(سۆز يىلتىزى) ۋە سۆز تومۇرىنىڭ تۈرلەرگە بۆلۈنىشى

① مۇستەقىل (باش) مورفېمىدىن تۈزۈلگەن سۆز تۈپ سۆز دەپ ئاتىلىدۇ. سۆز يىلتىزى دېگەندە، ئۇنىڭ ياسىغۇچى مورفېملار ياكى تۈرلىگۈچى مورفېملار ۋە ياكى باشقا مۇستەقىل مورفېملار بىلەن بىرىكمىگەن شەكلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: باش، كىشى، ئالتە، يەتمىش، ئىنتايىن، ئوقۇ-، سەكرە-، دانە-، تونىنا، مۇ، قىزىل، ئاق..........

②ۋارىياتىنىڭ فونېمىلىق تۈزۈلۈش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئۇيغۇرتىلىنىڭ قوشۇمچىلىرى تىل ئالدى، تىل كەينى، لەۋ، جاراڭلىق، جاراڭسىز، ئوچۇق، يېپىق قاتارلىق 8 تۈرگە ئايرىلىدۇ.

4- تىل ئالدى سۆز تومۇرى ۋە تىل كەينى سۆز تومۇرى

(1) تىل ئالدى سۆز تومۇرى ۋە تىل كەينى سۆز تومۇرى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ.

① ئەڭ ئاخىرقى بوغۇمدا (تاق بوغۇمنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇش بار. مەسىلەن: دەپتەر، ئۆي، غالىبىيەت، گۈل

② ئەڭ ئاخىرقى بىر بوغۇم ياكى ئاخىرقى بىر نەچچە بوغۇمدا ئارا سوزۇق تاۋۇش بار،ھەمدە ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى بوغۇمدا يەنە ئالدى سوزۇق تاۋۇش بار. مەسىلەن:

مۇئەللىم، خوتەنلىك

③ ھەر بوغۇمدا ئارا سوغۇق تاۋۇش بولۇشى مۇمكىن، ھەمدە سۆز يىلتىزىدا گ ياكى ك قاتارلىق ئۈزۈك تاۋۇشلار بار. مەسىلەن:

كىم، گېزىت

(2)كەينى سۆز تومۇرى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ.